

پولشویی مبتنی بر تجارت؛ بررسی مطالعات بین‌المللی

انديشگده اقتصاد مقاومتی |

گروه تولید و تجارت |

آذر ماه ۱۴۰۴

بسم الله الرحمن الرحيم

رهبر معظم انقلاب: علاج برون رفت از مشکلات کشور «اقتصاد مقاومتی» است.

اندیشکده اقتصاد مقاومتی: تصمیم بهتر، آینده روشن‌تر

اندیشکده اقتصاد مقاومتی یک «کانون تفکر و تصمیم‌سازی» است که از سال ۱۳۹۵ فعالیت رسمی خود را آغاز کرد. اندیشکده به مسئولین و دستگاه‌ها کمک می‌کند تا تصمیمات بهتری اتخاذ نمایند.

طبق تعریف اندیشکده، اقتصاد مقاومتی یک «الگوی حکمرانی اقتصادی» است، به این معنا که سیاست‌ها، قوانین، قواعد و اقدامات طوری طراحی شود که کشور با کمترین اثرپذیری از تکانه‌های داخلی و خارجی، رشد و پیشرفت پایدار داشته باشد. «شناسایی مسائل از طریق بررسی‌های میدانی و عملیاتی» در گام اول، «تولید راهکار و تصمیم برای حل مسائل با بهره‌گیری از آرای خبرگان و تجربیات جهانی و با در نظر گرفتن ملاحظات و پیچیدگی‌های تصمیم‌گیری» در گام دوم، «ترویج مباحث جهت اقناع و همراه‌سازی عموم با تصمیم مدنظر» در گام سوم و «پیگیری اتخاذ تصمیم و اجرای آن» در گام چهارم، از جمله فعالیت‌هایی است که با هدف «مقاوم‌سازی اقتصاد» در اندیشکده انجام می‌شود.

علاقه‌مندان می‌توانند از طریق سایت Mett.ir با اندیشکده اقتصاد مقاومتی در ارتباط باشند و نظرات، انتقادات و پیشنهادهای خود را در خصوص این گزارش و سایر فعالیت‌های اندیشکده مطرح نمایند؛ همچنین با حمایت معنوی و مادی از اندیشکده، در تصمیم‌گیری بهتر ارکان کشور و ساخت آینده روشن‌تر سهیم شوند.

پولشویی مبتنی بر تجارت؛ بررسی مطالعات بین‌المللی

گروه موضوعی:	تولید و تجارت
نوع گزارش:	پژوهشی
شناسه:	۱۴۰۴۰۹۳۵۶
تاریخ انتشار:	۱۴۰۴/۰۹/۱۸
تهیه و تدوین:	مهدی قربانیان
مدیر مطالعه:	سیدحسین محفوظی موسوی
ناظر علمی:	محمد قاندامینی

خلاصه مدیریتی

پولشویی^۱ به مجموعه فعالیت‌هایی گفته می‌شود که برای جابجایی پول به منظور پنهان کردن منشأ^۲ و ادغام مجدد^۳ آن در اقتصاد رسمی انجام می‌گیرد. پولشویی به طور معمول به سه شیوه صورت می‌پذیرد؛ شیوه اول، انتقال ارزش از طریق نظام مالی با چک و حواله بانکی؛ شیوه دوم، انتقال فیزیکی اسکناس با استفاده از جابه‌جایی، حمل یا قاچاق عمده پول نقد؛ و شیوه سوم، انتقال ارزش با استفاده از روش‌هایی مانند جعل اسناد و اظهارات کالاها و خدمات تجاری که موسوم به پولشویی مبتنی بر تجارت (TBML)^۴ است. هر یک از این شیوه‌ها، شامل جابجایی وجوه حجیمی است که در سطح داخلی یا بین‌المللی به کار گرفته می‌شود.

بررسی‌ها نشان می‌دهد اقدامات دولتی علیه شیوه‌های خاصی از پولشویی، فعالیت‌های مجرمانه را به سمت شیوه‌های جایگزین می‌برد. بنابراین استانداردهای ضد پولشویی (AML)^۵ و مقابله با تأمین مالی تروریسم (CFT)^۶ که معمولاً در شیوه‌های اول و دوم پولشویی به کار گرفته شده‌اند، موثر بوده است و انتظار می‌رود شیوه‌های سوءاستفاده از تجارت خارجی (شیوه سوم) برای این فعالیت با جذابیت بیشتر همراه شود.

پولشویی مبتنی بر تجارت فرآیندی برای پنهان کردن عواید حاصل از جرم و جابجایی ارزش از طریق استفاده از معاملات تجاری به منظور مشروعیت بخشیدن به منشأ غیرقانونی آن‌ها است و با روش‌هایی از جمله «کم‌اظهاری و بیش‌اظهاری در ارزش کالا و خدمات»، «صدور چندباره سیاهه^۷ برای کالا و خدمات»، «خلاف‌اظهاری در کالا و خدمات» و «توصیف نادرست کالا و خدمات» انجام می‌شود.

«کم‌اظهاری و یا بیش‌اظهاری در ارزش کالا و خدمات» پیامدهای ارزی، مالیاتی و گمرکی دارد. صادرکننده‌ای که کم‌اظهاری می‌کند، میزان رفع تعهد ارزی قانونی خود را کاهش داده یا در مقابل اگر بیش‌اظهاری کند، ممکن است به دنبال افزایش ارزش اعتبار مالیات صادرات یا استرداد مالیات بر ارزش افزوده دریافتی باشد. به‌طور مشابه، واردکننده‌ای که بیش‌اظهاری کند، به دنبال دریافت ارزش تخصیصی بیشتر است و در صورتی که کم‌اظهاری کند، نیز ارزش حقوق ورودی واردات یا مالیات گمرکی پرداختی را کاهش خواهد داد.

از آنجایی که هدف هر کسب‌وکاری، بیشینه کردن سود است، کسب‌وکارها انگیزه دارند معاملات تجاری خود را به ساده‌ترین و کارآمدترین شکل ممکن برای به حداقل رساندن هزینه‌های مبادله و به حداکثر رساندن فایده،

¹ Money Laundering

² Disguising Origins

³ Integrating back into the Formal Economy

⁴ Trade Base Money Laundering

⁵ Anti Money Laundering

⁶ Combating the Financing Terroism

⁷ Invoice

انجام دهند. بنابراین به عنوان یک قاعده کلی اقتصادی، هیچ یک از معاملات کم‌اظهاری شده و بیش‌اظهاری شده بدون توافق برای تبانی بین صادرکننده و واردکننده انجام نمی‌شود؛ چرا که مثلاً کم‌اظهاری در ارزش کالاهای صادراتی برای صادرکننده معامله‌ای اقتصادی محسوب نمی‌شود، مگر اینکه صادرکننده و واردکننده در یک معامله تقلبی، تبانی کرده باشند.

مجمع جهانی اقتصاد تخمین می‌زند که زیان‌های اقتصادی و مالیاتی ناشی از پولشویی مبتنی بر تجارت تنها در کشورهای در حال توسعه بین سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۷ از ۹ هزار میلیارد دلار فراتر رفته است.^۸ همچنین طبق تخمین موسسه یکپارچگی مالی جهانی، حجم پولشویی مبتنی بر تجارت در کشورهای در حال توسعه از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۴ بین ۱۴ تا ۲۴ درصد از کل تجارت است که حجمی بالغ بر هزار میلیارد دلار در سال دارد. این موسسه برای سال ۲۰۱۵، تخمین زد که صورتحساب‌های اشتباه تجاری^۹ در ۱۴۸ کشور در حال توسعه، بین ۹۰۰ میلیارد تا ۱۰۷ هزار میلیارد دلار بوده است.^{۱۰} علاوه بر این، طبق بررسی دفتر مبارزه با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۹ میزان وجوه موجود برای پولشویی -از جمله پولشویی مبتنی بر تجارت- احتمالاً حدود ۲۰۷ درصد از تولید ناخالص داخلی جهانی یا ۱۰۶ هزار میلیارد دلار بوده است.^{۱۱}

مسأله‌ای که سیاست‌گذاران در مواجهه با پولشویی مبتنی بر تجارت با آن مواجه هستند، برقراری تعادل بین نظام تجارت آزاد، عادلانه و قابل پیش‌بینی در مقابل تنظیم تجارت جهت جلوگیری از سوءاستفاده از آن است. بنابراین یک بده‌بستان^{۱۲} ذاتی بین مختل کردن تجارت عادی و رهگیری معاملات غیرقانونی وجود دارد. برخی این را نه به جستجوی سوزن در انبار کاه، بلکه به جستجوی سوزن بد در انبوهی از سوزن‌ها تشبیه کرده‌اند.

گروه ویژه اقدام مالی (FATF) از کشورها می‌خواهد تا مخاطرات پولشویی خود را شناسایی، ارزیابی و سپس اقدامات پیشگیرانه متناسب با مخاطرات را انجام بدهند. این رویکرد مبتنی بر مخاطره^{۱۳} همانطور که بیان شد با توجه به ملاحظه تسهیل تجارت پیشنهاد شده است و شامل گام‌های اجرایی: «اشتراک‌گذاری اطلاعات تجاری»، «شناسایی الگوهای اطلاعات تجاری»، «شناسایی مغایرت‌های اطلاعات تجاری»، «شناسایی شاخص‌های پرچم قرمز»^{۱۴} یا شاخص‌های مخاطره و «تسهیل تجارت و یا پیگیری موارد مشکوک به پولشویی» می‌شود. «ارجاع متقابل»^{۱۵} اطلاعات تجاری و مالی نقطه شروع برای اتخاذ یک رویکرد مبتنی بر مخاطره است

^۸ <https://www.adb.org/publications/fight-against-trade-based-money-laundering>

^۹ صورتحساب‌های اشتباه تجاری (Trade Mis-Invoice) شامل جعل عمدی ارزش، حجم یا نوع کالا در یک معامله تجاری بین‌المللی کالا یا خدمات توسط حداقل یکی از طرفین است.

^{۱۰} https://www.amlc.nl/wp-content/uploads/2018/11/baft17_tmbl_paper.pdf

^{۱۱} <https://www.gao.gov/assets/gao-20-333.pdf>

^{۱۲} Trade Off

^{۱۳} Risk Based Approach

^{۱۴} Red Flag Indicator

^{۱۵} Cross-Referencing

و شاخص‌های مخاطره یا پرچم‌های قرمز احصاء شده از این ارجاع متقابل نیز احتمال وقوع فعالیت‌های غیرمعمول یا مشکوک را نشان می‌دهد و یا پیشنهاد می‌کند. صرفاً وجود یک شاخص مخاطره در رابطه با یک مشتری یا معامله، احراز پولشویی مبتنی بر تجارت نیست اما بررسی بیشتر را توجیه می‌کند.

نقش گمرک به عنوان نگهبان تجارت، مقامات گمرکی را در موقعیت منحصر به فردی برای شناسایی پولشویی مبتنی بر تجارت قرار می‌دهد. خدمات گمرکی باید بین بازرسی محموله‌ها و ترخیص سریع آنها و تضمین یک چارچوب تجاری قابل دوام و کارآمد تعادل برقرار کنند. تحقیقات نشان می‌دهد که اکثر آژانس‌های گمرکی کمتر از پنج درصد از کل محموله‌های ورودی یا خروجی از حوزه قضائی خود را بازرسی می‌کنند.^{۱۶}

در حال حاضر به منظور جلوگیری از «کم‌اظهاری و بیش‌اظهاری در ارزش کالا و خدمات»، کارشناسان گمرک معمول یا غیرمعمول بودن قیمت کالاهای مورد نظر را بررسی می‌کنند؛ اما باید توجه داشت که این کارشناسان اغلب فاقد اطلاعات دقیق مربوط به توافقات قراردادی بین خریدار و فروشنده، زمان تثبیت قیمت، اینکوترمز^{۱۷}، موقعیت‌های نسبی خریدار و فروشنده، ملاحظات کیفیت کالا و... هستند که همگی بر قیمت قرارداد تأثیر می‌گذارند. بنابراین «محدودیت در بازرسی محموله‌های تجاری» و «شرایط نامعلوم معاملات تجاری» از مسائل گمرک برای پیشگیری و جلوگیری با پولشویی مبتنی بر تجارت است.

همچنین برخی گمرکات از قیمت بازارهای جهانی و منطقه‌ای -مجلات و بورس‌های بین‌المللی- به عنوان راه‌حلی برای مسأله «کم‌اظهاری و بیش‌اظهاری در ارزش کالا و خدمات» استفاده می‌کنند. مجلات و بورس‌های بین‌المللی قیمت‌های بازاری برای برخی کالاها ارائه می‌دهند. مثلاً «بورس لندن»^{۱۸} برای قیمت فلزات، «بورس شیکاگو»^{۱۹} برای قیمت کالاهای کشاورزی و «مجله پلتس»^{۲۰} برای قیمت انرژی است. اما مدنظر قرار گرفتن قیمت این مجلات و بورس‌های بین‌المللی ملاحظات دارد؛ از جمله: «معاملات فیوچر»^{۲۱} در بازارهای مالی، «معاملات کامودیتی همزمان خارج از بازارهای مالی»، «درجه‌بندی کالاها در معاملات بازارهای مالی»، «شرایط معاملات بازارهای مالی»، «معاملات ثبت نشده در بازارهای مالی» که ارزش‌گذاری را چالش‌برانگیز می‌کند.

از سوی دیگر اگرچه بانک‌ها در حفاظت از نظام مالی نقش مهمی دارند، اما تصورات نادرستی در مورد توانایی بانک‌ها در جلوگیری از فعالیت‌های غیرقانونی وجود دارد. بانک‌ها اسناد اصلی معاملات تجاری مانند بارنامه، سیاهه خرید، لیست عدل‌بندی^{۲۲} و... را برای تقریباً ۲۰ درصد تجارت -فقط ۰.۱ درصد از ارزش کل پرداخت‌های

¹⁶ <https://www.home.treasury.gov/system/files/246/Trade-based-ML-062006.pdf>

¹⁷ Incoterms

¹⁸ London Metals Exchange

¹⁹ Chicago Board of Exchange

²⁰ Platts

²¹ Futures Market

²² Packing Lists

بین‌المللی - که به روش‌های پرداخت اسنادی است^{۳۳} و بخشی از اسناد اصلی معاملات تجاری که به روش غیراسنادی واسطه‌گری شده است، دریافت می‌کنند. همچنین هیچ سندی برای معاملات تجاری واسطه‌گری نشده توسط بانک دریافت نمی‌شود و بانک فقط انتقال ارز را بدون بررسی هیچ سند اصلی که نشان دهد پرداخت مربوط به تجارت است، کارسازی می‌کند. بانک‌ها و مؤسسات مالی، هم در جلوگیری از جریان‌های مالی غیرقانونی فرصت کمی دارند و هم در شیوه‌های کارآمد شناسایی پولشویی مبتنی بر تجارت محدود هستند.

به عبارت دیگر خریداران و فروشندگان در مورد شرایط قرارداد، مستقل از هرگونه تأمین مالی که ممکن است مورد نیاز باشد به توافق می‌رسند که در برخی موارد، شرایط تأمین مالی نیز بین دو طرف توافق می‌شود؛ مثلاً شرایط فروش ۳۰ یا ۶۰ روزه که خریدار ظرف مدت زمان مشخصی از تاریخ سیاهه خرید با فروشنده تسویه می‌کند. در این معاملات تنها نقش بانک، کارسازی پرداخت است. در رابطه با «کم‌اظهاری و بیش‌اظهاری در ارزش کالا و خدمات» نیز به منظور تخمین «قیمت منصفانه» یک کالای تجاری، بانک‌ها اغلب فقط به توضیح مبهمی از کالا دسترسی دارند و تعیین قیمت منصفانه برای آنها چالش‌برانگیز است. بنابراین بانک‌ها نیز علاوه بر مسأله اختصاصی «محدودیت در بررسی معاملات اسنادی و غیراسنادی»، همانند گمرک با مسأله عمومی «شرایط نامعلوم معاملات تجاری» مواجه هستند.

بنابراین پولشویی مبتنی بر تجارت همچنان در بسیاری از کشورهای جهان به ویژه در ایران که به دلیل تحریم از رابطه کارگزاری بانکی محروم است، چالش محسوب می‌شود. یکی از عوامل نشتی ارز از بازار رسمی به غیررسمی در ایران، کم‌اظهاری و بیش‌اظهاری در ارزش کالاهای صادراتی و وارداتی است که از اشکال پولشویی مبتنی بر تجارت است. همانطور که بیان شد، پیشنهاد گروه ویژه اقدام مالی (FATF)، ارجاع متقابل اطلاعات جهت شناسایی و پیگیری موارد پرمخاطره است تا ضمن پیشگیری و جلوگیری از پولشویی مبتنی بر تجارت، ملاحظه تسهیل تجارت نیز لحاظ گردد؛ اما در مورد اینکه آیا با وجود مسأله عمومی «شرایط نامعلوم معاملات تجاری» این راه‌حل کارآمد است یا خیر باید بررسی انجام شود؛ چرا که هر مورد پرمخاطره‌ای به دلیل شرایط اختصاصی در همان معاملات، می‌تواند کم‌خطر تلقی شود.

^{۳۳} طبق برخی تخمین‌ها ۸۰ درصد از تجارت جهانی با استفاده از روش‌های پرداخت دیگر از جمله تسویه حساب باز انجام می‌شود.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۹
فصل ۱. تعریف پولشویی مبتنی بر تجارت.....	۱۶
۱-۱- اصطلاح پولشویی مبتنی بر تجارت.....	۱۶
۲-۱- شیوه‌های پولشویی مبتنی بر تجارت.....	۱۸
۱-۲-۱- کم‌اظهاری و بیش‌اظهاری در ارزش کالا و خدمات.....	۱۸
۲-۲-۱- صدور چندباره فاکتور برای کالا و خدمات.....	۱۹
۳-۲-۱- خلاف‌اظهاری در کالا و خدمات.....	۱۹
۴-۲-۱- توصیف نادرست کالا و خدمات.....	۱۹
فصل ۲. حجم و عواید پولشویی مبتنی بر تجارت.....	۲۱
۱-۲- حجم پولشویی مبتنی بر تجارت در سراسر جهان.....	۲۱
۱-۱-۲- حجم پولشویی مبتنی بر تجارت در کشورهای در حال توسعه.....	۲۲
۲-۲- عواید مالیاتی و گمرکی پولشویی مبتنی بر تجارت.....	۲۲
فصل ۳. ویژگی‌های جرائم پولشویی مبتنی بر تجارت.....	۲۴
۱-۳- کالاها و خدمات متداول پولشویی.....	۲۴
۱-۱-۳- طلا و سایر فلزات گرانبها و مواد معدنی.....	۲۵
۲-۱-۳- قطعات یا وسایل نقلیه خودرو.....	۲۵
۳-۱-۳- محصولات کشاورزی و مواد غذایی.....	۲۶
۴-۱-۳- پوشاک و نساجی دست دوم.....	۲۶
۵-۱-۳- لوازم الکترونیکی قابل حمل یا دستی.....	۲۶
۶-۱-۳- سایر کالاها و خدمات.....	۲۶
۲-۳- هویت شرکت‌های تجاری.....	۲۷
۱-۲-۳- تباری شرکت‌های تجاری.....	۲۷
۲-۲-۳- هم‌هویتی شرکت‌های تجاری.....	۲۸
۳-۳- زنجیره‌های تأمین پرمخاطره.....	۲۹
۴-۳- درهم‌آمیختگی بخش‌های تجاری و مالی.....	۳۰
۵-۳- گستره حوزه‌های قضایی.....	۳۱
فصل ۴. مبارزه با پولشویی مبتنی بر تجارت.....	۳۲
۱-۴- گام اول: اشتراک‌گذاری اطلاعات تجاری.....	۳۲

- ۴-۲- گام دوم: شناسایی الگوهای اطلاعات تجاری ۳۴
- ۴-۳- گام سوم: شناسایی مغایرت‌های اطلاعات تجاری ۳۷
- ۴-۴- گام چهارم: شناسایی شاخص‌های پرچم قرمز ۴۰
- ۴-۴-۱- پرچم‌های قرمز متداول ۴۰
- ۴-۴-۲- پرچم‌های قرمز کسب‌وکار ۴۲
- ۴-۴-۳- پرچم‌های قرمز ساختاری ۴۲
- ۴-۴-۴- پرچم‌های قرمز فعالیت تجاری ۴۳
- ۴-۴-۵- پرچم‌های قرمز اسناد تجاری ۴۴
- ۴-۴-۶- پرچم‌های قرمز فعالیت حساب بانکی و معامله ۴۵
- ۴-۴-۷- پرچم‌های قرمز بخش مالی ۴۶
- ۴-۴-۸- پرچم‌های قرمز حوزه قضایی ۴۷
- ۴-۵- گام پنجم: تسهیل تجارت یا پیگیری موارد مشکوک ۴۷
- ۴-۵-۱- درخواست توضیح بیشتر و مدارک پشتیبان ۴۷
- ۴-۵-۲- اعطای تسهیلات براساس سابقه تطبیق گمرکی ۴۷
- فصل ۵. مطالعات موردی پولشویی مبتنی بر تجارت ۴۹**
- ۵-۱- مطالعه موردی هند ۴۹
- ۵-۱-۱- مطالعه موردی اول هند ۴۹
- ۵-۱-۲- مطالعه موردی دوم هند ۵۲
- ۵-۲- مطالعه موردی سنگاپور ۵۳
- ۵-۳- مطالعه موردی چین ۵۶
- ۵-۳-۱- مطالعه موردی اول چین ۵۶
- ۵-۳-۲- مطالعه موردی دوم چین ۵۸
- ۵-۴- مطالعه موردی آمریکا ۶۴
- فصل ۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادها ۶۶**
- ۶-۱- موانع گمرکی مبارزه با پولشویی مبتنی بر تجارت ۶۶
- ۶-۱-۱- محدودیت در بازرسی محموله‌های تجاری ۶۶
- ۶-۱-۲- شرایط معاملات تجاری نامعلوم ۶۷
- ۶-۲- موانع بانکی پولشویی مبتنی بر تجارت ۷۲
- ۶-۲-۱- محدودیت در بررسی معاملات اسنادی و غیراسنادی ۷۲

۶-۲-۲- شرایط معاملات تجاری نامعلوم ۷۷

منابع ۷۹

فهرست اشکال

- شکل ۱. مطالعه موردی اول هند ۵۱
- شکل ۲. مطالعه موردی دوم هند ۵۳
- شکل ۳. مطالعه موردی سنگاپور ۵۵
- شکل ۴. مطالعه موردی اول چین ۵۷
- شکل ۵. مطالعه موردی دوم چین - شکل ۱ ۵۹
- شکل ۶. مطالعه موردی دوم چین - شکل ۲ ۶۱
- شکل ۷. مطالعه موردی دوم چین - شکل ۳ ۶۲
- شکل ۸. مطالعه موردی دوم چین - شکل ۴ ۶۳
- شکل ۹. مطالعه موردی آمریکا ۶۵